

Echt dappere mannen geven vrouwen de ruimte

De Volkskrant, 27 september 2008

Vrouwen de helft van de macht, mannen de helft van de zorg: het ideaal van feministe Joke Smit is nog niet bereikt. Terwijl een naar duurzaamheid strevende samenleving baat heeft bij zorgende mannen, zegt Joke's dochter Elisabeth Kool.

Vrouwen de helft van de macht, mannen de helft van de zorg: het ideaal van feministe Joke Smit is nog niet bereikt. Terwijl een naar duurzaamheid strevende samenleving baat heeft bij zorgende mannen, zegt Joke's dochter Elisabeth Kool.

Echt dappere mannen geven vrouwen de ruimte

Komen mannen en vrouwen van verschillende planeten? Nee, maar we zitten wel opgescheept met de erfenis van een tienduizenden jaren oude patriarchale cultuur. Doen en laten is nu verdelijng zijn is mentaal scheefgeproeid en geneigd tot geweld-dadige rivaliteit (mannen) of schaapachtige meesigheid (vrouwen). We beschouwen onszelf als twee tegenovergestelde soorten, wat leidt tot wederzijds onbegrip. In die roerperiode zit zo diep, dat je het niet in een paar generaties kunt afschudden. Toch is het beter voor ons - en voor de hele planeet - als we op den duur androgyne mensen worden.

Zo sat ik de ideeën van mijn moeder Joke Smit samen. Ze heeft ze verwoord in haar artikel *Het en betagen bij de vrouw*, dat in 1967 het startpunt vormde van de tweede feministische golf.

Die jaar zou Joke 75 zijn geworden, als zij niet in 1981 was overleden, toen ik 7 jaar was.

Joke was als twintiger al op zoek naar geestelijk houvast. Ten zo mogelijk geheel van strijd tegen opzien, die in het leven tot ridderschap diene, iets zeer concreets dus, op de praktijk afgeleid. Dit richt, uit een brief aan haar vriendin, vertaalt mij, dat geldt ook voor andere wetenswaardigheden die Marja Vuijsje beschrijft in haar biografie van Joke, die 2 oktober zal verschijnen.

Uiteindelijk zou Joke's zoektocht resulteren in de overtuiging dat macht in onze maatschappij eerlijker verdeeld moet worden. Marja Vuijsje laat zien dat Joke daarbij een aparte mix van strijd tegen en in zich verenigde. Haar feminisme was radicaal, haar politieke strategie sociaal democratisch, haar inborst calvinistisch en haar levenshouding liberale.

Het amuseerde mij te lezen dat Joke een afkeer had van grote verhalen met een dogmatische heilvoorspelling, zoals het christendom en het marxisme, terwijl ze uiteindelijk zelf toch ook met een groot verhaal op de proppen kwam. Want een androgyne maatschappij stichtte, dat is nogal wat. Maar ze vond dan ook dat vrouwen 'groter' moesten leren denken.

Toch maakte Joke zich geen illusies. (...) goddank of helaas, het paradigma bereikt nooit aan, iedere nieuwe situatie brengt nieuwe misstanden en je moet maar hopen dat er een nieuwe voorhoede is die die misstanden tijdig ziet.

Die idee werkte ze uit in de laatste fase van haar leven. Zoals het sociale een correctie was geweest op het liberalisme, zo zag Joke het feminisme als de logische volgende stap. Eindelijk was een 'nieuwe socialisme' dat zou uitstijgen boven de vrouwenzaak, door het bestrijden van machtsverschillen in het algemeen als permanente uitdaging te nemen. Joke meende dat de PdA, waar ze lid van was, een antwoord moest vinden op de meerderheid. Als vervolg op het 'plan van de arbeid' moest er een 'plan van de macht' komen, om zo te streven naar een land 'waar streed op-

Biografie

Elisabeth Kool is politoloog, lid van *Women on Top* en werkt aan een boek over democratisering van de markt. Ze is ook de dochter van Joke Smit en schrijft deze bijdrage vanwege het verschijnen van het boek *Joke Smit. Biografie van een feministe, 1923-1981*, op 2 oktober 2008 (auteur: Marja Vuijsje, uitgeverij Atlas, Amsterdam, 300 pagina's, 19,90 euro).

nieuw wordt nagegaan wie zwak zijn en wie sterk.

Voor mij staat voorop dat Joke's grote verhaal democratischer is dan dat van de hele canon van manneverhalen bij elkaar. Dit omdat het uitgaat van machtsverdeling in de breedte: niet alleen politiek en economisch, maar ook psychologisch en in de privésfeer.

Haar hang naar democratie komt op allerlei manieren uit haar teksten naar voren. In haar gundrische samenleving, waarin mannen en vrouwen het bestieren van de maatschappij en het zorgen zouden delen, was het zaak 'samenwerkings- en overtuigingsmodellen' te ontwikkelen. Die moesten een alternatief zijn voor het 'mannelijke' competitie-model dat het risico had te resulteren in 'woedacht', een term die ze had overgenomen van de Amerikaanse Noorse econoom Veblen. Naar aanleiding van het de-lijks bevoende anarchisme in de vrouwenbeweging, riep ze herhaaldelijk op 'spetreges en aanverwant' in te stellen om discussie en menigheid te reguleren. Joke was kritisch op banendrag en de 'barbarij van het recht van de sterkste. In haar gedroeg ze zich naar, getuige een uitspraak van PdA'er en feministe Helly d'Amcon: 'Ze had sterke opvattingen, maar ze was niet erg heersig'. Ze had toch ook iets beschiedens.

Vijfjarige werkdag

Een beetje erop los leven was er niet Joke niet bij, merkt een genietende op. Dat herken ik wel. Ik snap ook dat prominenten uit de toenmalige PdA haar interesse vonden. Ik waarder het dat mijn moeder in plaats van de grote verhalen van haar tijd te volgen, zelf een verhaal creëerde aan de hand van een prettig soort praktische intellectueel. Een verhaal dat, vergeleken met de verhalen van de mannen - of ze nou Smit of Marx beten - op mij sympathieker overkomt.

Praktisch was ook Joke's concrete invulling van het androgyne ideaal: de vijfjarige werkdag. In 1977 schreef zij daarover: (...) het arbeidsproces is er niet op berekend dat mannen zowel kinderen zorgbrennen als meedoen in de maatschappij. Wat wij dus nodig hebben is een ander organisatie-model, met behulp waarvan beide levensfasen kunnen worden gecombineerd.

Met die vijfjarige werkdag is het gek gelopen in Nederland. Ze is

Illustratie Mike Ottink

behoorlijk ingeburgerd, maar vooral bij vrouwen. In dat was nou juist niet de bedoeling.

Op dit halfslachtige 'deeltijd-minimum' is twee jaar geleden kritiek gekomen van bijvoorbeeld Hellen Mees, voorzitter van *Women on Top*, die ervoor pleit dat vrouwen volledig gaan werken. Daarop reageerde Ha Dijkstra, voorzitter van de *Laskforce DeeltijfPlus*, dat vrouwen moeten kunnen kiezen.

Maar als het er alleen om gaat

dat vrouwen kunnen kiezen, wat kost er dan recht van de verdeling van maatschappelijke macht? Ach, dat is ook helemaal niet nodig, vindt bijvoorbeeld de Amerikaanse psycholoog en journalist Susan Pinker, auteur van *The Sexual Paradox*. Volgens haar leidt een vijfjarige werkdag niet tot een betere wereld.

Komt er een betere wereld als vrouwen evenredig meebesturen in ieder geval in de macht eerlijk delen een voorwaarde voor ech-

telijke kansen. Zolang het vooral mannen zijn die de dienst uitmaken, krijgen vrouwen het signaal dat zij daarvoor minder geschikt zijn. De eenzijdigheid in de dagelijkse mediabladen en verhalen van enerzijds respectabele kundige mannen en anderzijds moedertze moederende vrouwen, versterkt dat signaal.

Berouwen is het ondertoc-trisch dat het mannelijke gezichtspunt de maatschappelijke agenda bepaalt. Of het nou gaat om over-

heid, bedrijfsleven, media of wetenschap: overal nemen voorname mannen besluiten over de vraag welke thema's belangrijk zijn, hoe die worden aangepakt, wie er aan het woord komt en hoe het geld wordt besteed.

Hoe dat uitpakt, blijkt uit een interview met GreenLinks Euro-parlementarier Kathalijne Buitenweg: 'Ik zei altijd: ma, het komt vanzelf allemaal wel goed met de vrouwen. Maar nu ben ik daarin minder van overtuigd. Ze de mit-

lenmiddelen voor de ontwikkelingslanden. Op alle terreinen is er vooruitgang, behalve bij de thema's die vrouwen aangaan.'

Dat een vrouw een schreef voortgang in millenniumdoelen signaleert, is geen toeval. Maar niet iedereen vrouw die invloed heeft, zal tot hoeft daarop gepist te zijn. Juist daarom is het essentieel dat vrouwen evenredig invloed hebben op besluitvorming. Alleen dan zullen voldoende mensen op belangen van vrouwen letten, een voorwaarde voor echte democratie.

Het was ook geen toeval dat er aanvankelijk in het regeringskabinet niets over emancipatie stond, en later in de emancipatienota niets over mannen. Gelukkig heeft de PdA tegenwoordig een vrouwelijke fractievoorzitter, Mariëtte Hamer, met voldoende medestanders om de mannen op natogelied bij te sturen. Moeder Joke zou hebben gegelucht om de toetsenap naar haar 'plan van de macht': het 'plan van de man' dat Mariëtte Hamer en anderen op de agenda hebben gezet.

Naar een evenredige verdeling van macht, wilde Joke dat zorgzaamheid even belangrijk zou zijn als economische ontwikkeling. Een thema dat Amerikaanse feministische wetenschappers zoals Jan Tilly en Arlie Hochschild, gespecialiseerd in zorg-ethiek, verder hebben uitgewerkt.

Zorgzaamheid wil je als samenleving wellicht graag kwaden bij iedereen, gewoon omdat het bij het leven hoort. In special bij mannen, omdat het rivaliteit zal afwaken en aldus een bedruende voorwaarde heeft.

Als puber heb ik bij het sterfbed van mijn moeder geleerd dat zorg draait om je inleven in een ander, en diens handen en voeten zwaai dus weg dat je je ingelieten opstelt en goed oplet hoe de ander zich voelt en wat hij wil. Maar als je iets wilt bereiken is je maatschappij, meer je juist profiteren en je strategische opties ten opzichte van anderen.

Ridderlijkheid ten top

In besturen enerzijds en zorgen anderzijds zit dus een fundamenteel ander zwaartpunt in de houding die je moet aannemen ten opzichte van de medemens. Mannen en vrouwen kunnen beide houdingen aannemen als zij ook het zorgen evenredig gaan delen.

Mannen krijg je het makkelijkst meer aan het zorgen door ruimhartige zorgverlofregelingen en een standaard kortere werkweek in te stellen. Er zijn allerlei aanwijzingen dat mannen daar in theorie voor voelen, ware er niet het vooruitzicht van inkomensverlies en de vrees voor statusverlies. Deze obstakels zijn reëel. Toch zullen echt dappere mannen daar gaandeweg overheen stappen. En de ruimte die ze daarmee geven aan vrouwen, zal gezegen van ridderlijkheid ten top.

Minder overkomen vind ik de dringende economische malaise er niet meer gaan werken.

En argument waar ik gevoel voor heb, maar moet ik daarom mijn ideaal opgeven? Ik denk als eenvoudige politoloog dat daar mee de democratie te veel in een economische hoofdregel terecht komt.

Weg van roofzucht

Nu denk u wellicht dat deze conclusie losstaat van het feminisme, omdat er in het algemeen kritiek bestaat op de dominantie van economische waarden. Om te bereiken dat ook maatschappelijke idealen meespeelen in de economie, worden we aangespoord tot duurzaam ondernemen en consumeren. Het feminisme staat hiermee rechtstreeks in verband, omdat het met de 'ruimte voor zorgzaamheid' voor mannen 'iets voorzijds' toezeggt aan het begrip duurzaamheid: een verandering van de mannelijk. Weg van roofzucht, op weg naar zorgzaamheid. Het hervormen van de maatschappij is daarom het meest duurzame doel denkbaar. Als dat afgeket op economische argumenten, zou het nogal een gok is of duurzaamheid in een economie van 'moederlijke concurrentie' ooit voldoende voet aan de grond krijgt. Ik ben allang consumeren van maatschappelijke verantwoordelijke producten, maar bewijst steeds meer of het wat uitbalt.

Het hervormen van de maatschappij is daarom het meest duurzame doel denkbaar. Als dat afgeket op economische argumenten, zou het nogal een gok is of duurzaamheid in een economie van 'moederlijke concurrentie' ooit voldoende voet aan de grond krijgt. Ik ben allang consumeren van maatschappelijke verantwoordelijke producten, maar bewijst steeds meer of het wat uitbalt.

Als vrouwen evenredig maatschappelijke macht hebben als mannen, wordt het leven dan leuker voor een groter aantal mensen? Dat valt niet te garanderen. Wel leidt het 'plan van de macht' van Joke Smit tot meer gelijk kansen en democratie.

In woorden wij op den duur meer androgyne, dan halen we het beste uit twee werelden. Doen wij ander appen op mannen zodat zij evenredig zorgen als vrouwen, dan hoeven ze hun zelfwaardering niet te halen uit een hoge plek in de hiërarchie. Dat heeft vast en zeker tot gevolg dat geweld een minder vervolgspreekend onderdeel van de mannelijkheid wordt.

De agenda van Joke Smit draagt ons uit ervoor te zorgen dat maatschappelijke idealen niet voortdurend worden ondergesneeuwd door economische afwegingen. Om Joke den bij te citeren: 'De vrouwenbeweging is de meest duurzame uitdaging van veranderingsgerechtigdheid... [d]e meest duurzame democratiserende kracht.'

Elisabeth Kool is politoloog.

Komen mannen en vrouwen van verschillende planeten? Nee, maar we zitten wel opgescheept met de erfenis van een tienduizenden jaren oude patriarchale cultuur. Door een starre rolverdeling zijn we mentaal scheefgegroeid en geneigd tot gewelddadige rivaliteit (mannen) of schaapachtige mutsigheid (vrouwen). We beschouwen onszelf als twee tegenovergestelde soorten, wat leidt tot wederzijds onbegrip. En die rolverdeling zit zo diep, dat je het niet in een paar generaties kunt afschudden. Toch is het beter voor ons - en voor de hele planeet - als we op den duur androgyne mensen worden.

Zo vat ik de ideeën van mijn moeder Joke Smit samen. Ze heeft ze verwoord in haar artikel Het onbehagen bij de vrouw, dat in 1967 het startpunt vormde van de tweede feministische golf.

Dit jaar zou Joke 75 zijn geworden, als zij niet in 1981 was overleden, toen ik 17 jaar was.

Joke was als twintiger al op zoek naar geestelijk houvast: 'Een zo mogelijk geordend geheel van opinies, die in het leven tot richtsnoer dienen, iets zeer concreets dus, op de praktijk afgestemd.' Dit citaat, uit een brief aan haar verloofde, verraste mij. Dat geldt ook voor andere wetenswaardigheden die Marja Vuijsje beschrijft in haar biografie van Joke, die 2 oktober zal verschijnen.

Uiteindelijk zou Joke's zoektocht resulteren in de overtuiging dat macht in onze maatschappij eerlijker verdeeld moet worden. Marja Vuijsje laat zien dat Joke daarbij een aparte mix van stromingen in zich verenigde: 'Haar feminisme was radicaal, haar politieke strategie sociaal-democratisch, haar inborst calvinistisch en haar levenshouding libertair.'

Het amuseerde mij te lezen dat Joke een afkeer had van grote verhalen met een dogmatische heilsleer, zoals het christendom en het marxisme, terwijl ze uiteindelijk zelf toch ook met een groot verhaal op de proppen kwam. Want een androgyne maatschappij stichten, dat is nogal wat. Maar ze vond dan ook dat vrouwen 'groot' moesten leren denken.

Toch maakte Joke zich geen illusies: '(--) goddank of helaas, het paradijs breekt nooit aan. Iedere nieuwe situatie brengt nieuwe misstanden en je moet maar hopen dat er een nieuwe voorhoede is die die misstanden tijdig ziet.'

Dit idee werkte ze uit in de laatste fase van haar leven. Zoals het socialisme een correctie was geweest op het liberalisme, zo zag Joke het feminisme als de logische volgende stap. Einddoel was een 'nieuw socialisme' dat zou uitstijgen boven de vrouwenzaak, door het bestrijden van machtsverschillen in het algemeen als permanente uitdaging te nemen.

Joke meende dat de PvdA, waar ze lid van was, een antwoord moest vinden op de meritocratie. Als vervolg op het 'plan van de arbeid' moest er een 'plan van de macht' komen, om zo te streven naar een land 'waar steeds opnieuw wordt nagegaan wie zwak zijn en wie sterk'.

Voor mij staat voorop dat Joke's grote verhaal democratischer is dan dat van de hele canon van mannenverhalen bij elkaar. Dit omdat het uitgaat van machtsverdeling in de breedste zin: niet alleen politiek en economisch, maar ook psychologisch en in de privésfeer.

Haar hang naar democratie komt op allerlei manieren uit haar teksten naar voren. In haar gyandrische samenleving, waarin mannen en vrouwen het bestieren van de maatschappij en het zorgen zouden delen, was het zaak 'samenwerkings- en overtuigingsmodellen' te ontwikkelen. Die moesten een alternatief zijn voor het 'mannelijke' competitie-model dat het risico had te resulteren in 'roofzucht', een term die ze had overgenomen van de Amerikaans-Noorse econoom Veblen.

Naar aanleiding van het destijds heersende anarchisme in de vrouwenbeweging, riep ze herhaaldelijk op 'spelregels en aanverwant' in te stellen om discussie en onenigheid te reguleren. Joke was kritisch op hanengedrag en de 'barbarij' van het recht van de sterkste. En daar gedroeg ze zich naar, getuige een uitspraak van PvdA'ster en feministe Hedy d'Ancona: 'Ze had sterke opvattingen, maar ze was niet erg heerserig. Ze had toch ook iets bescheidens.'

Een beetje erop los leven was er met Joke niet bij, merkt een geïnterviewde op. Dat herken ik wel. Ik snap ook dat prominenten uit de toenmalige PvdA haar interessant vonden. Ik waardeer het dat mijn moeder in plaats van de grote verhalen van haar tijd te volgen, zelf een verhaal creëerde aan de hand van een prettig soort praktische intellectualiteit. Een verhaal dat, vergeleken met de verhalen van de mannen - of ze nou Smith of Marx heten - op mij sympathieker overkomt.

Praktisch was ook Joke's concrete invulling van het androgyn ideaal: de vijfjarige werkdag. In 1977 schreef zij daarover: '(--) het arbeidsproces is er niet op berekend dat mensen zowel kinderen grootbrengen als meedoen in de maatschappij. Wat wij dus nodig hebben is een ander organisatie-model, met behulp waarvan beide levensstadijën kunnen worden gecombineerd.'

Vijfurige werkdag

Met die vijfjarige werkdag is het gek gelopen in Nederland. Ze is behoorlijk ingeburgerd, maar vooral bij vrouwen. En dat was nou juist niet de bedoeling.

Op dit halfslachtige 'deeltijdfeminisme' is twee jaar geleden kritiek gekomen van bijvoorbeeld Heleen Mees, voorzitter van Women on Top, die ervoor pleit dat vrouwen voltijds gaan werken. Daarop reageerde Pia Dijkstra, voorzitter van de Taskforce DeeltijdPlus, dat vrouwen moeten kunnen kiezen.

Maar als het er alleen om gaat dat vrouwen kunnen kiezen, wat komt er dan terecht van de verdeling van maatschappelijke macht? Ach, dat is ook helemaal niet nodig, vindt bijvoorbeeld de Amerikaanse psycholoog en journalist Susan Pinker, auteur van *The Sexual Paradox*. Volgens haar leidt een fiftyfiftyverdeling toch niet tot een betere wereld.

Komt er een betere wereld als vrouwen evenredig meebesturen? In ieder geval is de macht eerlijk delen een voorwaarde voor echt gelijke kansen. Zolang het vooral mannen zijn die de dienst uitmaken, krijgen vrouwen het signaal dat zij daarvoor minder geschikt zijn. De eenzijdigheid in de dagelijkse mediabeelden en -verhalen van enerzijds respectabele deskundige mannen en anderzijds modieuze moederende vrouwen, versterkt dat signaal.

Bovendien is het ondemocratisch dat het mannelijke gezichtspunt de maatschappelijke agenda bepaalt. Of het nou gaat om overheid, bedrijfsleven, media of wetenschap: overal nemen voornamelijk mannen besluiten over de vraag welke thema's belangrijk zijn, hoe die worden aangepakt, wie er aan het woord komt en hoe het geld wordt besteed.

Hoe dat uitpakt, blijkt uit een interview met GroenLinks Europarlementariër Kathalijne Buitenweg: 'Ik zei altijd: ma, het komt vanzelf allemaal wel goed met de vrouwen. Maar nu ben ik daar minder van overtuigd. Zie de millenniumdoelen voor de ontwikkelingslanden. Op alle terreinen is er vooruitgang, behalve bij de thema's die vrouwen aangaan.'

Dat een vrouw een scheve voortgang in millenniumdoelen signaleert, is geen toeval. Maar niet iedere vrouw die invloed verwerft, zal of hoeft daarop gespist te zijn. Juist daarom is het

essentieel dat vrouwen evenredig invloed hebben op besluitvorming. Alleen dan zullen voldoende mensen op belangen van vrouwen letten; een voorwaarde voor echte democratie.

Het was ook geen toeval dat er aanvankelijk in het regeerakkoord niets over emancipatie stond, en later in de emancipatienota niets over mannen. Gelukkig heeft de PvdA tegenwoordig een vrouwelijke fractievoorzitter, Mariëtte Hamer, met voldoende medestanders om de mannen op notagebied bij te sturen. Moeder Joke zou hebben geglimlacht om de tussenstap naar haar 'plan van de macht': het 'plan van de man' dat Mariëtte Hamer en anderen op de agenda hebben gezet.

Naast een evenredige verdeling van macht, wilde Joke dat zorgzaamheid even belangrijk zou zijn als economische ontwikkeling. Een thema dat Amerikaanse feministische wetenschappers zoals Joan Tronto en Arlie Hochschild, gespecialiseerd in zorgethiek, verder hebben uitgewerkt.

Zorgzaamheid wil je als samenleving wellicht graag kweken bij iedereen, gewoon omdat het bij het leven hoort. En speciaal bij mannen, omdat het rivaliteit zal afzwakken en aldus een bedarende meerwaarde heeft.

Als puber heb ik bij het sterfbed van mijn moeder geleerd dat zorgen draait om je inleven in een ander, en diens handen en voeten zijn. Dat vergt dat je je bescheiden opstelt en goed oplet hoe de ander zich voelt en wat hij wil. Maar als je iets wilt bereiken in de maatschappij, moet je jezelf juist profileren en je strategisch opstellen ten opzichte van anderen.

In besturen enerzijds en zorgen anderzijds zit dus een fundamenteel ander zwaartepunt in de houding die je moet aannemen ten opzichte van de medemens. Mannen en vrouwen kunnen beide houdingen aanleren als zij ook het zorgen evenredig gaan delen.

Ridderlijkheid ten top

Mannen krijg je het makkelijkst meer aan het zorgen door ruimhartige zorgverlofregelingen en een standaard kortere werkweek in te stellen. Er zijn allerlei aanwijzingen dat mannen daar in theorie voor voelen, ware er niet het vooruitzicht van inkomensverlies en de vrees voor statusverlies. Deze obstakels zijn reëel. Toch zullen echt dappere mannen daar gaandeweg overheen stappen. En de ruimte die ze daarmee geven aan vrouwen, zal getuigen van ridderlijkheid ten top.

Minder overkomelijk vind ik de dreiging van economische malaise als we niet méér gaan werken. Een argument waar ik gevoelig voor ben, maar moet ik daarom mijn ideaal opgeven? Ik denk als eenvoudige politicoloog dat daarmee de democratie te veel in een economische houdgreep terechtkomt.

Weg van roofzucht

Nu denkt u wellicht dat deze conclusie losstaat van het feminisme, omdat er in het algemeen kritiek bestaat op de dominantie van economische waarden. Om te bereiken dat ook maatschappelijke idealen meewegen in de economie, worden we aangespoord tot duurzaam ondernemen en consumeren. Het feminisme staat hiermee rechtstreeks in verband, omdat het met de 'ruimte voor zorgtaken voor mannen' iets wezenlijks toevoegt aan het begrip

duurzaamheid: een verandering van de mannenrol. Weg van roofzucht, op weg naar zorgdragen.

Het hervormen van de mannenrol is daarom het meest duurzame doel denkbaar. Als dat afketst op economische argumenten, ga ik me afvragen, aangespoord door moeder Joke, of daar iets 'groots' op kan worden bedacht. Temeer daar het nogal een gok is of duurzaamheid in een economie van 'moordende concurrentie' ooit voldoende voet aan de grond krijgt. Ik ben allang consument van maatschappelijk verantwoorde producten, maar betwijfel steeds meer of het wat uithaalt.

Voortbordurend op het ideaal van Joke om op samenwerkings- en overtuigingsmodellen over te stappen, denk ik dat de markt gedemocratiseerd moet worden. En ik ben niet de enige. Ook een andere feministe, die Joke Smit als haar grote voorbeeld beschouwt, kijkt die kant op. Bijzonder hoogleraar actief burgerschap Evelien Tonkens pleit voor een structurele democratisering in de publieke sector.

Als vrouwen evenveel maatschappelijke macht hebben als mannen, wordt het leven dan leuker voor een groter aantal mensen? Dat valt niet te garanderen. Wel leidt het 'plan van de macht' van Joke Smit tot meer gelijke kansen en democratie.

En worden wij op den duur meer androgyn, dan halen we het beste uit twee werelden. Doen wij een ander appèl op mannen zodat zij evenveel zorgen als vechten, dan hoeven ze hun zelfwaardering niet te halen uit een hoge plek in de pikorde. Dat heeft vast en zeker tot gevolg dat geweld een minder vanzelfsprekend onderdeel van de mannencultuur wordt.

De agenda van Joke Smit daagt ons uit ervoor te zorgen dat maatschappelijke idealen niet voortdurend worden ondergesneeuwd door economische afwegingen. Om Joop den Uyl te citeren: 'De vrouwenbeweging is de meest duurzame uitdrukking van veranderingsgezindheid, (...) de meest duurzame democratiserende kracht.'

Elisabeth Kool is politicoloog, lid van Women on Top en werkt aan een boek over democratisering van de markt. Ze is ook de dochter van Joke Smit en schrijft deze bijdrage vanwege het verschijnen van het boek *Joke Smit. Biografie van een feministe, 1933-1981*, op 2 oktober 2008 (auteur: Marja Vuijsje, uitgeverij Atlas, Amsterdam, 496 pagina's, € 24,95).